

VLIV VĚDECKOTECHNICKÉHO ROZVOJE NA PRACOVNÍ A ŽIVOTNÍ PODMÍNKY PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ

J. ŠÍMA

ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
Slezská 7
120 56 PRAHA 2

ŠÍMA J. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha). *The Effect of Scientific and Technical Development on the Working and Living Conditions of Workers in Agriculture*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. zeměd. 12 (1) : 31-41, 1976.

The transformation of agriculture into an advanced, rapidly developing branch of material production is connected with an accelerated introduction of scientific and technological progress. Together with the development of productive forces, this progress in agriculture leads to the industrialization of agriculture having, at the same time, also important social consequences which are connected with changes in the mode of exerting live work, in the number, structure, and qualifications of workers in agriculture. Thus scientific and technological progress as a continuous process brings about numerous new elements in the working conditions in agriculture and in other living conditions in the country. An influence is exerted by scientific and technological progress on some basic factors such as work, working environment, housing, public amenities, transport services, etc. Qualitative and quantitative prerequisites are created for further improvements. This is reflected not only by the growth of the standards of living of those who work in agriculture but also by the mode of their living. An actual expression of the complex and planned approach to the solution of these problems, connected with the introduction of scientific and technological progress, is represented by complex programmes of workers' welfare and, as a further step, by social plans of enterprises aiming at a continuous improvement of the working and living conditions of farm workers.

Naše zemědělství vstoupilo do nové etapy svého rozvoje, ve které půjde o vybudování moderní, industrializované, specializované a vysoce koncentrované výroby. Tato etapa je svým významem, obsahem a náročností neméně rozsáhlá jako etapa socializace zemědělství. Její průběh bude mít mimořádný dosah na strukturu a rozvoj výroby, na život lidí i na společenské postavení zemědělců.

Pro tuto etapu bude charakteristický dynamický vývoj výrobních sil, vyvolaný především tím, že i do zemědělství rychle proniká vědeckotechnický rozvoj. Je rozhodující složkou jejich rozvoje a ovlivňuje všechny výrobní činitele, mění jejich podstatu a zvyšuje jejich účinnost v růstu intenzity zemědělské výroby i růstu produktivity práce. Vědeckotechnický rozvoj vede k industrializaci zemědělství, jež má i své dalekosáhlé sociální důsledky. Podstatným způsobem se mění práce člověka v zemědělství, jeho pracovní a životní podmínky. Tento proces se promítá nejen do životní úrovně zemědělců, ale i do změn ve způsobu jejich života. Tím je naplňován historický úkol postupného odstraňování neopodstatněných rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem a mezi venkovem a městem.

VĚDECKOTECHNICKÝ ROZVOJ A JEHO SOCIÁLNÍ DŮSLEDKY

Vědeckotechnický rozvoj tvoří celý komplex jevů a faktorů, při kterém dochází ke zdůvodněnému zdokonalování technické, ekonomické, organizační či jiné stránky výrobního procesu. Jeho uskutečňování v moderním a vyspělém zemědělství, stejně jako v celém národním hospodářství, je kontinuální proces, který nemůže být založen na jednom jevu či faktoru, ale na celém jejich komplexu. Není pouze výsledkem působení různých ekonomických nástrojů a podnětů, ale i výsledkem celé řady dalších společenských nástrojů.

Uznává se, že proces zavádění vědeckotechnického rozvoje je spojen s řadou technických, ekonomických, organizačních a případně dalších problémů, které mají při hlubším pohledu výrazný sociální, sociálně psychologický, případně sociologický charakter. Zavádění vědeckotechnického rozvoje je tedy závislé i na poznání širších sociálních a společenských důsledků. Znalost těchto důsledků, jejich vlivu na pracovní a životní podmínky pracovníků se stává nejen důležitým předpokladem dalšího zlepšování těchto podmínek, ale může významně působit i na zrychlování vlastního zavádění výsledků vědeckotechnického rozvoje do praxe zemědělských podniků.

Vědeckotechnický rozvoj spolu s rozvojem výrobních sil a výrobních vztahů přináší tudíž i do pracovních podmínek zemědělství a do životních podmínek na vesnici stále nové prvky. Každý zemědělský podnik prodělává periodicky změny vyplývající ze zavádění nových poznatků, které se odrážejí v podnikové i nadpodnikové úrovni, ve změnách výrobního zaměření, ve výstavbě nových výrobních jednotek a v různých formách výrobní kooperace. To platí též o celém životním prostředí vesnice. Tyto změny ve svých důsledcích působí ve větší či menší míře na ekonomické a sociální procesy v zemědělství, v zemědělském podniku, v různé rovině se dotýkají stávajícího postavení pracovníků ve výrobním a pracovním procesu, jsou spojeny se způsobem vynakládání živé práce, s počtem, strukturou i kvalifikací pracovních sil v zemědělství.

Do všech těchto faktorů se navíc promítají zvláštnosti zemědělské výroby, včetně specifík našeho venkovského osídlení. V konkrétních podmínkách se pak jednotlivé faktory pracovních a životních podmínek zemědělců dostávají ve srovnání s pracovníky mimo zemědělství do relativně výhodných či méně výhodných poloh. Ve svém souhrnu pak utvářejí sociálně ekonomické postavení pracovníků v zemědělství v naší společnosti.

Můžeme vycházet z toho, že pracovní a životní podmínky, které se uskutečňují v určitém pracovním a životním prostředí, tvoří celý široký komplex (systém) různých, vzájemně propojených složek a faktorů. Lze předpokládat, že zejména některé, především ty, které jsou lidem nejbližší (např. práce, pracovní prostředí, bydlení atd.), se významně promítají do jejich postojů, potřeb a hodnot, že ovlivňují jejich chování jako pracovníků různých odvětví, lidí vykonávajících různá povolání, příslušníků různých věkových skupin, vzdělání apod.

Takto pojaté pracovní a životní podmínky mají úzkou návaznost např. na řešení otázek reprodukce pracovních sil v zemědělství, kdy pro-

cesy stability či mobility se mohou jevit jako výsledná funkce vlivu celého komplexu pracovních a životních podmínek. Podle získaných zkušeností to jsou zejména základní faktory těchto podmínek, které jsou v konkrétních případech stejně důležité pro komplexní programy péče o pracovníky a v další etapě pro sociální plány, jejichž cílem je systematické a plánovitě zlepšování pracovních i mimopracovních podmínek pracujících. Tím se systematické sledování a výzkum pracovních a životních podmínek stává nezbytným předpokladem pro přípravu a zpracování těchto komplexních programů či plánů a sociologický výzkum je v tomto směru jedním ze základních zdrojů informací a poznatků.

Problematickou vývoje pracovních a životních podmínek v zemědělství a na venkově se zabývala v minulém pětiletém období (1971–1975) i jedna z etap dílčího výzkumného úkolu „Sociologické procesy v zemědělském podniku a zemědělství“. Jednalo se především o opakované výzkumy vybraných problémů pracovních a životních podmínek v zemědělství a na venkově (1971, 1974) a zavádění vědeckotechnického rozvoje v zemědělství (1973).

ROZSAH ZKOUMANÝCH VÝBĚRŮ

Výzkumy byly provedeny technikou dotazníkových šetření (metodou názorových a postojoyých výzkumů) na širších výběrech zemědělské a venkovské populace. Při výzkumu vybraných problémů pracovních a životních podmínek v zemědělství a na venkově činil v r. 1971 rozsah výběru 1260 osob ze 160 obcí, v roce 1974 – 1421 osob ze 155 obcí, přičemž v r. 1974 opakovaný výzkum proběhl z 85 % ve stejných venkovských obcích jako v roce 1971. Do výběrů zkoumaných osob byly zahrnuty osoby ekonomicky činné, trvale bydlící ve venkovských obcích, a to v poměrném (kvótním) zastoupení podle příslušnosti k jednotlivým ekonomickým odvětvím (zemědělská prvovýroba, průmysl a ostatní). Při výzkumu vybraných problémů zavádění vědeckotechnického rozvoje v zemědělství činil rozsah dosaženého a zpracovaného výběru 990 osob ze 132 zemědělských podniků.

Z provedené kontroly plánovaných a dosažených výběrů, z jejich podrobnějšího členění, vyplynulo, že ve výběrech byly dodrženy základní proporce struktury pracovníků v zemědělství i venkovské populace. Proto bylo možné zjištěným údajům a jejich zpracování přiznat možnost širšího zobecnění.

Výsledky výzkumů byly zpracovány ve výpočetním středisku VÚEZVž v řádkových a sloupcových četnostech, v nápočtech 2. a 3. stupně třídění a v testech statistických závislostí.

VLIV VĚDECKOTECHNICKÉHO ROZVOJE NA PRACOVNÍ PROSTŘEDÍ

Do celé sféry práce a pracovního prostředí vstupují v důsledku zavádění vědeckotechnického rozvoje stále nové prvky, které je mění a které se promítají v pracovní sféře. Pracovníci zemědělských podniků uznávají v obecné rovině nutnost změn a zavádění vědeckotechnického rozvoje jako základní předpoklad dalšího růstu výroby. Jejich skutečné postoje k vědeckotechnickému rozvoji a jeho zavádění se v konkrétních případech formují především v závislosti na tom, kterých oblastí a v jaké míře se

jich dotknou jeho důsledky, na kolik jsou správné představy pracovníků o budoucích důsledcích a jak zapadají očekávané změny do hodnotového systému pracovníků.

Se zaváděním vědeckotechnického rozvoje se tak do popředí dostávají nejen individuální odborné znalosti a dovednosti pracovníků, ale také jejich různé sociální vlastnosti, především pak schopnost přizpůsobit se změnám ve výrobní a sociální organizaci podniku.

V intenzitě i směru postojů k zavádění vědeckotechnického rozvoje a jeho důsledků se projevuje značná individuální i skupinová variabilita, přičemž se významně ukazuje odlišný přístup vedoucích a řadových pracovníků. Vedoucí pracovníci hodnotí důsledky především z pozic podniku, z pozic odpovědnosti za plnění plánovaných úkolů. Hodnocení sociálních důsledků tu zpravidla ustupuje do pozadí. Naopak řadoví pracovníci hodnotí zavádění vědeckotechnického rozvoje a jeho důsledky zejména ze svého osobního hlediska či změn nastalých nebo očekávaných pro svoji osobu.

V hodnocení sociálních důsledků zavádění vědeckotechnického rozvoje není podstatných rozdílů mezi členy JZD na straně jedné a mezi pracovníky státních statků na straně druhé. Spíše se projevují rozdíly v hodnocení mezi skupinami pracovníků různých úseků a podle věku pracovníků, kde u mladších dochází k větším změnám. Hlubší změny pocítili především pracovníci v rostlinné výrobě, proběhly spíše u mladších kategorií pracovníků a v podnicích s vyšší úrovní hospodaření. Pro skupinu řadových pracovníků bylo možné výsledky shrnout do přehledu (tab. I).

I. Změny v důsledku zavádění vědeckotechnického rozvoje — Changes due to the introduction of scientific and technological progress

Důsledek/druh změny	Výběr celkem	Řadoví pracovníci — v % odpovědi*)				
		JZD	ostatní statky	v rostlinné výrobě	v živočišné výrobě	do 40 let
Změna v organizaci nebo charakteru práce**)	76,8	77,4	74,7	93,2	57,2	84,1
Zvýšení odměny	22,0	24,9	13,0	22,5	22,7	21,2
Zlepšení pracovního prostředí	2,0	2,7	—	1,1	3,0	3,2
Na práci se nic nezměnilo	19,4	20,4	16,3	9,0	32,0	14,8
Změny přinesly i záporné jevy	4,0	4,5	2,4	3,4	2,6	2,6
Neodpověděli nebo nemohli posoudit	2,2	1,3	4,9	2,2	2,6	3,7

*) Každý z tázaných mohl uvést i několik odpovědí; proto součet ve sloupcích nedává 100 %

**) Původně se sledovaly změny v organizaci práce odděleně od změn v charakteru práce. Protože se však v průběhu výzkumu ukázalo, že oba pojmy tázaným do jisté míry splývaly (např. současně se změnou organizace nastala i změna v charakteru a naopak), byly obě kategorie pro konečné zpracování sloučeny

Důsledky zavádění vědeckotechnického rozvoje pocítují tedy pracovníci zemědělských podniků v různých oblastech a v různém směru. Lze k tomu shrnout některé širší poznatky.

Změny v organizaci práce nacházejí většinou kladné přijetí. Již některé naše předchozí výzkumy naznačily, že organizační nedostatky na pracovišti patří mezi často kritizované úseky a velmi často také mezi příčiny nespokojenosti s prací. Zdrženlivé až záporné postoje k opatřením v oblasti organizace práce se zpravidla vyskytují tam, kde změny podstatně mění navykklé režimy nebo způsob práce (např. při zavádění směn, změně pracovní skupiny, převodu na vzdálenější pracoviště atd.).

Ke změnám pracovní skupiny může docházet z různých důvodů. Změny tu mohou probíhat dvěma základními směry. Prvním případem může být přemístění pracovníka při nevýrazné změně pracovní náplně z jedné pracovní skupiny do druhé (tj. zhruba případ, který můžeme zjednodušeně označit jako horizontální mobilitu), druhý případ může nastat dosáhne-li pracovník v důsledku změn odpovědnější, funkčně vyšší nebo naopak méně odpovědné, funkčně nižší zařazení, což je případ, který můžeme zjednodušeně označit jako vertikální mobilitu. Názory a postoje k pohybu v obou směrech (horizontálním i vertikálním) jsou spíše zdrženlivé, z velké části až záporné. Každý takový pohyb pracovníka znamená vynaložení určitého úsilí na přizpůsobení se novým podmínkám. Jedná se zejména o počáteční období změny, které je spojováno s určitou nejistotou v navykklých hodnotách. Pracovníci zemědělských podniků by pochopitelně vítali průběžný vzestup, především v odměně za práci, to však je problém v jiné rovině.

Ze zavádění vědeckotechnického pokroku často vyplývají nové požadavky na další odborné vzdělávání, případně i na změnu kvalifikace (směřující až k rekvalifikaci). Bylo možné předpokládat, že pracovníci s vyšší kvalifikací budou nejspíše schopni přijímat případné doplňování nebo změnu v kvalifikaci. Uvažovaný předpoklad se potvrdil jen v menší míře. Pracovníci s vyšším vzděláním pocítují někdy podstatné doplnění nebo případně změnu v kvalifikaci jako určitou ztrátu svého předchozího „kvalifikačního vkladu“, který vynaložili na její získání. Často též poukazují na obtíže dalšího odborného vzdělávání v dospělém věku. Pracovníci s nižším stupněm vzdělání, jejichž předchozí kvalifikační vklad je nízký, se takto k problému nevyjadřují a pokud si změnu nepřejí, je to spíše proto, že se obávají, že novou práci nebo kvalifikaci nezvládnou nebo, v některých případech, že nedosáhnou dosavadní výše odměny.

Některé z uvedených poznatků se mohou vztahovat též na důsledky, které vznikají pro pracovníky zemědělských podniků v souvislosti s dalším rozvojem kooperačních vztahů. Tu se může měnit prostorové i časové zapojení časových skupin, jejich složení i velikost a nároky na kvalifikaci. Všechny tyto jevy mají význam i z hlediska dalších kategorií, jako je např. identifikace s podnikem, stabilita pracovních skupin atd.

Výzkumy naznačily, že v zemědělských podnicích většinou zcela chybí nebo se vyskytují jen v omezené míře informace, které by připravovaly širší aktivity pracovníků na změny nebo které by je informovaly o záměrech a výsledcích zavádění vědeckotechnického rozvoje. Proto také komplexní programy věnují značnou pozornost zlepšování pracovních pod-

mínek. Nedílnou součástí by tu měla být i příprava sociálních důsledků vědeckotechnického rozvoje. Tato příprava by měla obsahovat určité vazby, které by zprostředkovaly vztah mezi zaváděním vědeckotechnického rozvoje, výrobním plánem podniku a konečně i programem podnikové péče o pracovníky.

V posledních letech se zemědělské podniky začínají mnohem více starat o pracovní podmínky a pracovní prostředí, které pro každého a zejména pak pro mladého člověka představují velmi významnou životní hodnotu. Také dnešní stav vědeckotechnického rozvoje je takový, že je již technicky možné postupně odstraňovat nemalou část záporných rysů pracovního prostředí v zemědělství (pokrok v konstrukci kabin traktorů, snížení styku s živými organismy, zvýšení hygieny a bezpečnosti práce atd.). V předchozích letech bylo pracovní prostředí úsekem, který byl pracovníky v zemědělství nejvíce kritizován, byl zdrojem podnětů pro fluktuaci a odchod ze zemědělství do jiných odvětví. Úsilí o jeho zlepšování se projevilo zprostředkovaně i v jeho hodnocení se strany pracovníků v zemědělství, kde došlo k výraznějšímu zlepšení zejména v JZD (tab. II).

II. Souhrnné hodnocení pracovního prostředí (v % jednotlivých skupin) — An over-all evaluation of the working environment (as percentage of individual groups)

Stupnice	Pracující					
	JZD	státní statky	JZD	státní statky	mimo zemědělství	
	1971		1974		1971	1974
1. velmi dobré	2,1	2,9	2,5	2,6	6,1	8,7
2. dobré	26,9	26,7	33,9	31,7	36,1	44,7
3. vyhovující	45,6	44,7	44,3	36,8	43,5	32,9
4. málo vyhovující	24,2	23,8	18,5	23,7	12,5	12,1
5. zcela nevyhovující	1,2	1,9	0,8	5,2	1,8	1,6

V pracovním prostředí v zemědělství je ovšem řada faktorů, které jsou jen obtížně ovlivnitelné, a tak i některé problémy zůstávají otevřené. Je to zejména v živočišné výrobě, kde výzkumy naznačují trvalý nepříznivou váhu stále týchž faktorů (málo volných dnů, nedostatek mechanizace, nedostatek hygienických zařízení, špatná ochrana zdraví, nevyhovující mikroklima stájí v důsledku střídání teplot, průvanu, vlhka, zápachu atd.). Jde o celou řadu otázek, z nichž alespoň některé by bylo možné rychleji zlepšovat.

Je jisté, že dobré pracovní podmínky a kvalitní pracovní prostředí se stávají významným činitelem pro zvyšování výkonnosti pracovníků, kvality jejich práce, jakož i důležitou součástí kladné pracovní motivace v zemědělství. Také vztah a působení pracovního prostředí na ekonomické výsledky podniků, na růst produktivity práce atd. jsou více než zřejmé. Nejde však jen o bezprostřední výrobní funkce pracovního prostředí, o jeho aktivní úlohu při ovlivňování ekonomické aktivity pracovníků, ale

i o jeho vliv a významný příspěvek k celkovému rozvoji pracujících, jejich kulturnímu i citovému životu a k jejich společenské aktivitě.

VLIV VĚDECKOTECHNICKÉHO ROZVOJE NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Otázky pracovních a životních podmínek (pracovního a životního prostředí) tvoří určitý dialekticky skloubený celek. Také v oblasti životních podmínek vědeckotechnický rozvoj a rozvoj výrobních sil ovlivňuje některé základní faktory, jako je sídelní soustava venkova, bytová výstavba a stav bydlení, vybavenost venkovských obcí, osobní doprava atd.

Životní podmínky tak vytváří velmi různorodou oblast či sféru, do níž také vědeckotechnický rozvoj rozdílně zasahuje. Je to však sféra, kde se realizuje velká část potřeb člověka. Z celé řady faktorů životních podmínek, jimiž se zabývaly provedené výzkumy, se tu v podstatě zmíníme jen o dvou základních, o bydlení a vybavenosti venkovských obcí, které mají největší dosah a mimořádnou váhu při řešení otázek dalšího zlepšování životních podmínek pracovníků v zemědělství.

BYDLENÍ A VYBAVENOST VENKOVSKÝCH OBČÍ

V návaznosti na rozvoj a zlepšování pracovních podmínek působí otázky bydlení a vybavenosti obce jako významné stabilizační faktory. Výzkumy ukázaly úzkou závislost mezi mírou spokojenosti s bytovými podmínkami a vybaveností obce s tendencemi ke změně bydliště. Tím jsou bydlení a vybavenost svým dosahem úzce spojeny s celou pracovní sférou.

Výzkumy rovněž naznačily, že v případě bydlení a životního prostředí je zemědělské a venkovské obyvatelstvo celkově v lepší situaci než lidé ve městě, i když některé ukazatele bytového fondu (stáří, uspořádání, příslušenství) jsou ve srovnání s městským bytovým fondem méně příznivé. Pro způsob bydlení a strukturu bytového fondu na venkově dlouhodobě zůstává rozhodující individuální způsob bydlení v převážně samostatných, většinou jednopodlažních domech, obydlených jednou (ve sledovaných souborech 65,3 % v r. 1971 a 59,5 % tázaných v r. 1974) či dvěma domácnostmi (20,3 % a 21,6 %). V nové, dokončované výstavbě (v našich výzkumech to znamenalo bytovou výstavbu od r. 1960) se ve sledovaných souborech obcí uplatňoval nejvíce kombinovaný způsob bytové výstavby, tj. rodinných domků a vícepodlažních bytových domů, přičemž podíl vícepodlažní výstavby se ve svém průměru zvyšoval úměrně s rostoucí velikostí obce (v r. 1971 bydlelo ve vícepodlažních domech 8,2 % tázaných pracovníků v zemědělství, v r. 1974 již 14,9 %). Bylo též znovu ověřeno, že ve světle sociologických výzkumů zůstává výstavba rodinných domků hlavní požadovanou formou bytové výstavby na vesnici, zejména pak pro pracovníky v zemědělství.

Relativně zvýhodněná bytová situace v zemědělství představuje silný moment v sociálně ekonomickém postavení zemědělců a měla také příznivý vliv na řešení otázek reprodukce výrobních sil v tomto odvětví. Za celkově méně příznivé situace v bytových poměrech představuje užívání vhodného bytu nebo naděje na jeho rychlé získání velmi významnou životní hodnotu, nacházející se na předních příčkách žebříčku hodnot. Odráží se to i v nárocích a představách pracovníků v zemědělství na obsah podnikové

péče a na účast podniků při řešení bytových problémů jejich pracovníků. Ve srovnání s ostatními skupinami venkovského obyvatelstva se v zemědělství projevuje vyšší podíl těch, kteří bydlí v podnikových nebo stabilizačních bytech. V základním hodnocení otázek bydlení na venkově se projevuje vysoká shoda názorů mezi jednotlivými skupinami venkovského obyvatelstva. Obdobná shoda se projevuje i v hodnocení orgánů MNV na jedné straně a obyvateli venkovských obcí jako celku na straně druhé.

V rozvoji životních podmínek na vesnici má mimořádný význam další zlepšování celé sféry občanské vybavenosti, jejíž úroveň, přes dosažený pokrok, je ve svém průměru stále ještě nižší a je jedním z faktorů, který z hlediska postupného vyrovnávání rozdílů venkovského a městského prostředí nebyl zatím v uspokojivé míře vyřešen. Poptávka po jednotlivých druzích občanské vybavenosti je ovšem odlišná v intenzitě, rozsahu a kvalitě. Provedené výzkumy naznačily, že zpravidla v malých obcích pociťují nedostatky v základní vybavenosti stejně intenzivně jako ve větších obcích požadavky na vybavenost speciálnější.

V posledním období došlo k podstatnému zlepšení především na úseku prodeje a obchodní sítě. Ukázaly to i výsledky výzkumů, kde již téměř v 80 % obcí ve velikostní skupině do 500 obyvatel byl stálý obchod se smíšeným zbožím, v obcích o velikosti do 1000 obyvatel byly v 15 % případů již dva stálé obchody se smíšeným zbožím a téměř v 50 % specializované prodejny potravin atd. Naproti tomu přetrvává stav stále nedostatečné vybavenosti na ostatních úsecích — např. 73 % sledovaných obcí do 500 obyvatel nemělo žádné zdravotnické zařízení (tedy ani pro ambulantní péči), 47 % obcí do 1000 obyvatel atd. Obdobně nepříznivá situace je ve vybavenosti zařízeními pro děti v předškolním věku, která vůbec chyběla ve více než 50 % obcí do 500 obyvatel a téměř ve 20 % obcí do 1000 obyvatel. Další služby, placené obyvatelstvem, jako jsou různé řemeslnické provozovny (případně jejich sběrný) se relativně častěji začínají vyskytovat až od velikosti obce nad 1000 obyvatel. Samostatnou otázkou je vybavenost na úseku kulturním a společenském. Na rozdíl od města by ve venkovských obcích nemělo jít o nákladná a často předimenzovaná zařízení, ale spíše o menší, vícefunkční zařízení klubového charakteru, které by vhodným způsobem (přičleněním hřiště) pamatovalo i na možnost sportu. V této souvislosti lze uvést, že v opakovaných výzkumech bylo možné pozorovat tendenci, že ve svém průměru jsou pracovníci v zemědělství i značná část ostatních obyvatel obce, pracujících mimo zemědělství, méně nároční na některou vybavenost např. na úseku služeb než na úseku kulturního a společenského života. Byla ověřena také tím, že i za předpokladu poměrně snadné dosažitelnosti většího a lépe vybaveného kulturního zařízení mimo své bydliště, dala značná část tázaných v provedených výzkumech přednost i menšímu a méně vybavenému zařízení v místě svého bydliště (tab. III). Výsledky v tomto směru byly velmi vyrovnané mezi pracovníky v zemědělství i mimo zemědělství, včetně skupiny mladých pracovníků do 30 let, a to bez ohledu na to, ve kterém odvětví pracují.

V problematice životních podmínek se problémy občanské vybavenosti ve svém celku, mimo další aspekty, např. rostoucí obliby bydlení mimo velké městské aglomerace, promítají ve vyrovnané tendenci i do preferencí volby místa bydliště (tab. IV).

III. Požadavky na vybavenost kulturním zařízením — Requirements for the availability of cultural amenities

Tázání by dali přednost návštěvě kulturního zařízení	Pracující (v % jednotlivých skupin)			
	výběr celkem	v zemědělství	mimo zemědělství	do 30 let
1. přímo v bydlišti, i když půjde jen o menší a méně vybavené zařízení	46,7	47,5	46,2	44,2
2. většího a vybavenějšího zařízení ve střediskové obci	18,9	19,3	18,7	19,4
3. vysoce kvalitního (profesionálního) ve městě za předpokladu vhodného dopravního spojení tam i zpět (podniková doprava, veřejná hromadná doprava, vlastní dopravní prostředek)	30,4	33,2	35,1	36,4

IV. Preference volby místa bydliště — Preferences in the selection of the place of habitation

	Pracující			
	v zemědělství		mimo zemědělství	
	1971	1974	1971	1974
1. na vesnici — v malé obci vzdálené od města	12,4	10,8	9,4	6,8
2. na vesnici — ve větší střediskové obci s určitou vybaveností	59,6	58,7	42,6	43,3
3. v malém městě	11,2	11,2	19,0	21,7
4. v okresním, krajském nebo jiném větším či velkém městě	6,3	4,7	13,7	10,1
5. v hlavním městě	1,6	1,0	1,6	1,0
6. v jednom z nových průmyslových středisek	0,9	1,6	3,1	2,1
7. v malé obci blízko velkého města, tj. v příměstské obci nebo na předměstí velkého města	7,5	11,6	9,6	14,6
8. neodpověděli nebo nemohli posoudit	0,5	0,4	1,0	0,4

Souběžně s procesem přeměn v zemědělství bude ve stále větší míře ovlivňovat vývoj životních podmínek pracovníků v zemědělství také uplatňování nové sídlištní soustavy. Jejím cílem je diferencovat péči a prostředky na rozvoj obcí a tento rozvoj přednostně zajišťovat ve střediskových obcích. V omezenějším rozsahu se počítá s podporou rozvoje vybavenosti a výstavby v tzv. nestřediskových obcích trvalého významu. U nestřediskových obcí, které nebyly uznány za obce trvalého významu, se již nepočítá s rozvojem nové výstavby a rozšiřováním vybavenosti. Otázky realizace zásad nové sídlištní soustavy mají tak mimořádný význam pro pracovníky v zemědělství, neboť zejména v malých venkovských obcích

tvoří pracovníci v zemědělství ještě značnou část jejich obyvatel. Totéž se může dotýkat i případů, kdy v důsledku současného rozvoje kooperací a provedeního slučování podniků dochází k rozdílnému vývoji výrobních obvodů a územních správních obvodů obcí. Také sídlo (středisko) zemědělského podniku bylo mnohdy jedním ze základních hledisek pro zařazení obce do kategorie sídlišť trvalého významu. Změnou tohoto sídla podniku by mohly takové obce, ve světle nynější praxe, ztratit hlavní důvod pro své zařazení v sídlištní soustavě — se všemi důsledky omezování rozvoje výstavby a vybavenosti. Občanská vybavenost venkovských obcí představuje tedy stále složitý problém, který je třeba obecně řešit jako celý systém při uvážení celé řady hledisek.

Nedostatky v občanské vybavenosti venkovských obcí lze překonávat, ovšem za cenu určitých ztrát (finančních i časových). Není pochyb o tom, že současný rozvoj individuálního automobilismu a další zhušťování hromadné dopravy působí jako významné kvalitativní faktory na zlepšování životních podmínek na vesnici, které zlepšují méně příznivou situaci zemědělského a venkovského obyvatelstva ve vztahu k vybavenosti. Vyspělý individuální a hromadný dopravní systém tak včleňuje vesnici do střediskových obcí s příslušnou vybaveností a v dalším stupni i do měst.

Už dnes je pro vesnici charakteristický vyšší stupeň mobility obyvatelstva nejen za prací, ale i za vybaveností, ať s cílem uspokojovat hmotné či jiné potřeby nebo naplňovat volný čas. Dnes již jsou běžné cesty za vybaveností z menších obcí nejen do nejbližších větších střediskových obcí, které požadovanou vybavenost mají, ale dochází ve značné míře i k přeskokování stupňů vybavenosti dojížděnou do okresních a krajských měst, případně i do hlavního města.

Zlepšování vybavenosti obcí a celého obytného prostředí vesnice zahrnuje širokou oblast otázek, jejichž řešení vyžaduje účinné spolupráce všech podniků a organizací na vesnici, orgánů lidosprávy, včetně vysoké aktivity občanů. Tato problematika se promítá nejen do životních podmínek a životního prostředí zemědělského a venkovského obyvatelstva, ale působí zprostředkovaně i ve sféře jejich práce. Je také úzce spojena s významnou životní hodnotou, kterou se v poslední době stává volný čas. Podílí se významně na současných přeměnách vesnice a je jednou z hlavních otázek procesu dalšího sblížování životních podmínek mezi venkovem a městem. Proto také komplexně a plánovitě pojaté zlepšování životních podmínek, spolu se zlepšováním pracovních podmínek, tvoří základní části obsahu komplexních programů péče o pracující v zemědělství.

Došlo dne 9. 4. 1976

ŠÍMA J. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha). *Vliv vědeckotechnického rozvoje na pracovní a životní podmínky pracovníků v zemědělství*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. zeměd. 12 (1) : 31-41, 1976.

Přeměna zemědělství ve vyspělé, rychle se rozvíjející odvětví materiální výroby je spojen se zrychleným zaváděním vědeckotechnického rozvoje. Spolu s rozvojem výrobních sil vede k industrializaci zemědělství, jež má i významné sociální důsledky. Jsou spojeny se změnami způsobu vynakládání živé práce, počtu, struktury i kvalifikace pracovníků v zemědělství. Tím vědeckotechnický rozvoj jako kontinuální proces přináší stále nové prvky i do pracovních podmínek zemědělství a ostatních životních podmínek na vesnici. Ovlivňuje zejména některé základní fak-

tory jako je práce, pracovní prostředí, bydlení, vybavenost obce, doprava atd. Vytváří kvantitativní i kvalitativní předpoklady pro jejich další zlepšování. To se promítá nejen do růstu životní úrovně pracovníků v zemědělství, ale i do způsobu jejich života. Konkrétním výrazem komplexního a plánovitého přístupu k řešení těchto otázek i v souvislostech se zaváděním vědeckotechnického rozvoje jsou komplexní programy péče o pracovníky a v dalším stupni sociální plány podniku, jejichž cílem je neustále zlepšovat pracovní i mimopracovní podmínky pracujících v zemědělství.

ШИМА Й. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага). Влияние научно-технического развития на трудовые и бытовые условия работников сельского хозяйства. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. zeměd. 12 (1) : 31-41, 1976.

Преобразование сельского хозяйства в развитую, быстро развивающуюся отрасль, связано с ускорением научно-технического развития. Наряду с развитием производительных сил оно ведет к индустриализации сельского хозяйства, что имеет и значительные социальные последствия, сопряжаясь с изменениями способа затраты живого труда, численности, структуры и квалификации работников в сельском хозяйстве. Таким способом научно-техническое развитие как непрерывный процесс вносит постоянно новые аспекты в условия с/х труда и в остальные социальные условия села. Это развитие обуславливает, главным образом, некоторые основные факторы, каковы труд, рабочая среда, быт, благоустройство населенного пункта, транспорт и пр. Создаются количественные и качественные предпосылки для их дальнейшего улучшения. Это отражается не только на росте жизненного уровня работников сельского хозяйства, но и на способе их жизни. Конкретным выражением комплексного и планового подхода к решению этих вопросов и в связи с научно-техническим развитием являются комплексные программы заботы о трудящихся, а в дальнейшем этапе — и социальные планы предприятий, цель которых состоит в постоянном улучшении трудовых и прочих условий работников сельского хозяйства.

SIMA J. (Forschungsinstitut für Land- und Nahrungsmittelwirtschaft, Praha). Einfluß der wissenschaftlich-technischen Entwicklung auf die Arbeits- und Lebensbedingungen der Arbeiter in der Landwirtschaft. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. zeměd. 12 (1) : 31-41, 1976.

Die Umwandlung der Landwirtschaft in einen fortgeschrittenen, schnell sich entwickelnden Zweig der materiellen Produktion ist mit der beschleunigten Einführung des wissenschaftlich-technischen Fortschritts verbunden. Zusammen mit der Entwicklung der Produktivkräfte führt sie zur Industrialisierung der Landwirtschaft, die auch bedeutende soziale Folgen hat. Diese sind mit den Änderungen der Methoden zum Aufwand lebendiger Arbeit, der Anzahl, Struktur und Qualifizierung der Arbeiter in der Landwirtschaft verbunden. Dadurch bringt die wissenschaftlich-technische Entwicklung als ein kontinuierlicher Prozeß immer neue Elemente auch in die Arbeitsbedingungen der Landwirtschaft und die anderen Lebensbedingungen auf dem Dorfe. Sie beeinflusst insbesondere einige Grundfaktoren, wie z. B. die Arbeit, die Arbeitsumwelt, das Wohnen, die Ausstattung der Gemeinde, Beförderung usw. Sie bildet quantitative und qualitative Voraussetzungen für ihre weitere Verbesserung. Das wirkt sich nicht nur auf das Heben des Lebensniveaus der Arbeiter in der Landwirtschaft, sondern auch auf ihre Lebensweise aus. Ein konkreter Ausdruck des komplexen und planmäßigen Antritts an die Lösung dieser Fragen auch in Zusammenhängen mit der Einführung der wissenschaftlich-technischen Entwicklung sind die komplexen Programme der Arbeiterfürsorge und auf der weiteren Stufe die sozialen Pläne des Betriebes, deren Ziel es ist, die Arbeits- und Außerarbeitsbedingungen der Arbeitstätigen in der Landwirtschaft ständig zu verbessern.

Adresa autora:

Ing. dr. Jiří Šíma, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1
